

УДК 330.101

*В. К. Збарський,
д. е. н., професор, Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID ID: 0000-0002-6114-8602*

*Д. В. Грибова,
к. е. н., доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет
імені Дмитра Моторного
ORCID ID: 0000-0002-3270-2504*

DOI: 10.32702/2306-6806.2020.4.81

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

*V. Zbarsky,
Doctor of Economic Sciences, Professor, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
D. Gribova,
PhD in Economics, Associate Professor, Dmytro Motorniy Tavria state agrotechnological university*

MODERN FEATURES OF THE TOURIST INDUSTRY DEVELOPMENT IN UKRAINE

У статті проаналізовано сучасний стан та особливості функціонування туристичної галузі в Україні. Зазначено роль глобальних трендів у процесі забезпечення конкурентоспроможного розвитку туристичного бізнесу. Обґрунтовано необхідність врахування особливостей функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в умовах відкритої економіки. Зазначається важливе місце туризму як складової національного економічного простору, стабільність даного галузевого напрямку. Вказується, що сфера туризму формує мультиплікативний ефект на рівні макроекономічних показників. Зазначається, що туристична галузь України на сучасному етапі розвитку відчуває суттєві складнощі. Вказується, що Україна на світовому ринку туризму традиційно більшою мірою є імпортером, ніж експортером туристичних послуг. Відмічається необхідність оцінки конкурентних позицій України для зміни її статусу на світовому ринку туристичних послуг. За результатами оцінки світових рейтингів туристичної галузі вказується на низькі показники національної туристичної сфери. До показників, що визначають ранг аутсайдера країни, належать "Природні ресурси", "Екологічна стійкість", "Безпека і захист", "Бізнес середовище" та "Пріоритет туризму". Обґрунтовано необхідність здійснення виваженої державної політики в сфері сприяння системного розвитку національної туристичної галузі.

The article analyzes the current state and features of the tourism industry in Ukraine. The role of global trends in the process of ensuring the competitive development of the tourism business is outlined. It is stated that the current conditions of transformation of economic ties stimulate more and more active integration of the tourism industry in the system of institutional, economic, social and technological relations. The necessity to take into account the peculiarities of functioning of business entities in an open economy is substantiated. An important place of tourism as a component of the national economic space, the stability of this sectorized direction is noted. It is stated that tourism has a multiplier effect on the level of macroeconomic indicators. In particular, it is noted that this type of economic activity stimulates the parallel development of other industries that are not directly related to tourism infrastructure, such as transport, communications, construction, agriculture, trade, etc.

Thus, tourism acts as a catalyst for socio-economic development. It is noted that the tourism industry of Ukraine at the present stage of development is experiencing significant difficulties. It is proved that in the conditions of uncertainty of geopolitical situation, slowdown of growth of economy, outflow of capital, decrease of real income of population Ukraine uncertainly positions itself in the market of international tourism. It is stated that Ukraine is traditionally, to a greater extent, an importer than an exporter of tourism services in the world tourism market. There is a need to evaluate Ukraine's competitive position in order to change its status in the world tourist services market. According to the results of the rating of the world ratings of the tourism industry, low indicators of the national tourism sphere are indicated. The country's outsider rankings include Natural Resources, Environmental Sustainability, Security and Protection, Business Environment and Tourism Priority. The necessity of sound state policy in the field of promoting the systematic development of the national tourism industry is substantiated.

Ключові слова: туристичний бізнес, конкурентоспроможність, світовий рейтинг, внутрішній туризм, інтегральний показник, інвестиційна привабливість.

Key words: tourist business, competitiveness, world rating, domestic tourism, integral indicator, investment attractiveness.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасні умови трансформації господарських зв'язків стимулюють все більш активну інтеграцію туристичної галузі в систему інституційних, економічних,

соціальних та технологічних відносин, удосконалення яких визначає вектор поступової втрати регіональними та національними ринками територіальних меж, а отже, і подальший розвиток її світової конкурентної струк-

тури. Маючи суттєві відмінності в рівні розвитку туризму, країни та регіони світу активно інтегруються в світовий туристичний простір, формуючи, тим самим, неоднорідні та динамічні можливості галузі в умовах глобалізації. Такі обставини обумовили актуальність обраної теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Слід відзначити, що теоретичні та практичні особливості функціонування туристичної галузі знайшли своє відображення в працях Л.В. Забуранної, С.В. Кальченко, В.А. Квартальнова, та ін. Водночас, на нашу думку, потребують подальшого дослідження сучасні тенденції розвитку зазначеного сегменту національної економічної системи.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — аналіз сучасного стану та особливостей розвитку вітчизняного туристичного бізнесу.

ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Як вид економічної діяльності туризм — це молода галузь. Його активний розвиток стартував з другої половини ХХ ст. І передусім така позитивна динаміка туризму — це дія багатьох чинників, серед яких зниження цін на паливо-мастильні матеріали, поява доступного авіатранспорту, урбанізація населення, підвищення рівня освіти, зростання добробуту населення, збільшення вільного часу тощо. Як результат, сьогодні туризм — це одна з найперспективніших галузей світової економіки, яка має високі темпи розвитку. У 1950 році кількість міжнародних туристів у світі становила 25 млн ос., у 2018 році їх кількість зросла у 56 рази і досягла 1,4 млрд. Водночас обсяг доходів від туризму в світі зріс з 2,0 до 1448,0 млрд дол. (збільшився понад у 724 рази) [2; 3]. Така колосально швидка динаміка розміру галузі "туризм" робить її потужною індустрією, яка відіграє значну роль у формуванні ВВП, створенні додаткових робочих місць, забезпеченні зайнятості.

Загальний вклад туризму в світовий валовий продукт за період 2014—2018 роки зріс на 16,2% і в 2018 році вже становив 8,81 трил дол. Іншими словами, в 2018 році туристична галузь допомогла генерувати 10,4% світового ВВП та продемонструвала великий стабільний розвиток за аналізований період. Для обслуговування 1,4 млрд туристів по всьому світу залучається все більша кількість спеціалістів багатьох суміжних галузей, які й складають сутність індустрії та інфраструктури туризму. Сьогодні ця сфера економіки забезпечує приблизно 123 млн робочих місць у всьому світі [2; 3].

Крім того, прямий вклад галузі в світову економіку також демонструє позитивну тенденцію. За останні п'ять років, він збільшився з 2,36 трил дол. у 2014 році до 2,75 трил дол. у 2018 році, тим самим забезпечивши 3,2% світового ВВП. Це засвідчує значний потенціал туристичної сфери як виробника економічних благ, спроможного створювати нові робочі місця та нові підприємства, формувати доходи від експорту та розвитку інфраструктури, бути донором прямих і непрямих доходів державних бюджетів країн. У зв'язку з цим, з кожним роком все більше країн відчиняють кордон для туристів та інвестують у розвиток туристичної індустрії.

Отже, констатуємо, що сфера туризму, маючи середньорічний темп росту 3,9%, формує мультиплікативний ефект макро- та світових показників. Такий вид економічної діяльності стимулює паралельний розвиток інших галузей, що не мають прямого відношення до туристичної інфраструктури як-от: транспорт, зв'язок, будівництво, сільське господарство, торгівля тощо. Іншими словами туризм виступає певним каталізатором соціально-економічного розвитку. Тим самим зміцнюється залежність не лише абсолютного розміру світо-

вого ВВП від економічних результатів туристичної діяльності, а і його питомої величини. Розрахунок коефіцієнту кореляції (0,80) дає підставу стверджувати про наявність високого ступеня зв'язку між сферою туризму та показником ефективності світової економіки. Рівняння регресії набуло наступного вигляду:

$$Y_{\text{ВВП}} = 5786,23 + 3960,09x_t \quad (1),$$

де $Y_{\text{ВВП}}$ — розмір світового ВВП у розрахунку на душу населення;

x_t — кількість міжнародних туристів у світі.

Коефіцієнт детермінації в даному зв'язку становив 0,633. Це засвідчує, що 63,3% складових елементів витратної та доходної частини світового ВВП є залежними від масштабів туристичних послуг. Так, дійсно, за умов світової торгівельної напруги та націоналізму туризм спонукає розвиток глобального зв'язку. Він зумовлює удосконалення інфраструктури всіх видів транспорту, більш високі показники здатності до ІКТ та інновацій, зростання міжнародних інвестицій та підвищення прибутковості підприємницької діяльності — все це сприяє розвитку світової економіки. Автономне ж функціонування економічної системи без туризму, а саме без валютних надходжень від цієї галузі і взаємодії та обміну культурними, економічними та академічними знаннями, матиме розвиток, проте дуже повільними темпами.

Значну роль туризм відіграє і в міжнародній торгівлі: обсяг світового експорту туризму в 2018 році становив 1,6 трлн дол., що еквівалентно 6,5% сукупного світового експорту та 27,2% світового експорту послуг [2; 3]. За різними підрахунками обсяг туристичного експорту майже досягнув величини експорту таких галузей, як автомобільна, нафтова або продовольча. У сфері послуг зіставити туризм можливо лише з транспортними послугами. Водночас слід відмітити, що транспортні послуги, а особливо міжнародні пасажироперевезення, безпосередньо пов'язані з туристичною сферою.

Внутрішній туризм у 2018 році становив 71,2% усіх витрат індустрії та продемонстрував найбільший темп росту в країнах що розвиваються. Подальше зростання кількості туристів — представників середнього класу та стійке збільшення глобальних споживчих витрат знову дозволили сектору туризму зростати зі швидкістю 3,9% на рік, що перевищує темпи росту світової економіки восьмий рік поспіль.

Таким чином, туризм виступає важливим компонентом світової економіки, можливістю задовольнити різноспрямовані макро- та мікроекономічні інтереси, поєднувати які досить складно. Він впливає на розвиток соціально-економічних та політичних відносин між країнами завдяки розширенню туристичних потоків, виступає важелем їхнього економічного розвитку, сприяє взаємному культурному збагаченню.

На фоні успіхів світового туризму, туристична галузь України на сучасному етапі розвитку відчуває суттєві складнощі. Враховуючи напругу геополітичної ситуації, уповільнені темпи зростання економіки, відтік капіталу, зниження реального доходу населення, Україна невпевнено позиціонує себе на ринку міжнародного туризму.

Як найбільша за площею країна в Європі, Україна має великий туристичний потенціал і за відповідного рівня розвитку інфраструктури, згідно оцінки експертів, здатна приймати біля 30 млн іноземних туристів на рік. Проте країна отримує незначні переваги від участі в міжнародному туристичному обміні. Кількість іноземних туристів, що відвідали Україну в 2018 році, становила 14,207 млн чол., що у 2,1 рази менше за потенційно можливий рівень прибуття іноземців, а доходи України від експорту туризму в 2018 році становили 1,261 млн дол., що еквівалентно 1,4% національного ВВП та у відсотковому співвідношенні порівняно з рівнем вкладу в ізного туризму в економіку Лівії, Анголи, Ефіопії.

Таблиця 1. Динаміка інтегральних складових елементів індексу туристичної конкурентоспроможності України за 2013—2019 рр.

Показники		Роки				Абсолютна зміна у місці/ранзі порівняно з	
		2013 (140 країн)	2015* (141 країна)	2017 (136 країн)	2019 (140 країн)	2013 р.	2017 р.
Індекс туристичної конкурентоспроможності	місце	76	-	88	78	-2	+10
	ранг	3,98	-	3,5	3,7	-0,28	+0,2
Бізнес середовище	місце	71	-	124	103	-32	+21
	ранг	3,62	-	3,7	4,1	+0,48	+0,4
Безпека і захист	місце	77	-	127	107	-30	+20
	ранг	4,7	-	3,5	4,8	+0,1	+1,3
Здоров'я і гігієна	місце	8	-	8	11	-3	-3
	ранг	6,6	-	6,6	6,5	-0,1	-0,1
Людські ресурси і ринок праці	місце	99	-	41	48	+51	-7
	ранг	3,6	-	4,9	4,8	+1,2	-0,1
Розвиток ІКТ	місце	70	-	81	78	-8	+3
	ранг	3,1	-	4,2	4,5	+1,4	+0,3
Пріоритет туризму	місце	84	-	90	92	-8	-2
	ранг	4,2	-	4,3	4,3	+0,1	-
Міжнародна відкритість	місце	114	-	78	55	+59	+23
	ранг	3,9	-	2,9	3,7	-0,2	+0,8
Цінова конкурентоспроможність	місце	110	-	45	19	+91	+26
	ранг	4,0	-	5,2	5,9	+1,9	+0,7
Екологічна стійкість	місце	92	-	97	114	-22	-17
	ранг	4,3	-	3,9	3,9	-0,4	-
Інфраструктура повітряного транспорту	місце	78	-	79	71	+7	+8
	ранг	2,8	-	2,4	2,7	-0,1	+0,3
Наземна та портова інфраструктура	місце	73	-	81	77	-4	+4
	ранг	3,5	-	3,0	3,1	-0,4	+0,1
Інфраструктура туристичних послуг	місце	50	-	71	65	-15	+6
	ранг	4,6	-	4,0	4,3	-0,3	+0,3
Природні ресурси	місце	102	-	115	116	-14	-1
	ранг	3,0	-	2,3	2,2	-0,8	-0,1
Культурні ресурси та ділові подорожі	місце	80	-	51	55	+25	-4
	ранг	2,1	-	2,1	1,9	-0,2	-0,2

Примітка: * 2015 рік — нестабільна політична ситуація в країні, індекси не розраховувалися.
Джерело: складено та розраховано за даними [7—10].

Також слід відмітити, що Україна на світовому ринку туризму традиційно, по більшій мірі, є імпортером, ніж експортером туристичних послуг, і щорічне збільшення від'ємного зовнішньоторговельного сальдо за цією позицією спостерігається протягом останніх 5-ти років. Про формування позитивного сальдо в найближчий час мови немає, як наслідок, говорити про чистий позитивний вклад міжнародного туризму в економіку нашої країни неможливо, оскільки українські туристи вивозять за кордон значно більше коштів, ніж іноземні туристи залишають в Україні. Іншими словами, в сучасній Україні міжнародний туризм є не джерелом валютних надходжень, а витокотом валюти з країни. На світовому ринку туризму ця тенденція аналогічна — на Україну припадає 12,1% світового імпорту туризму та лише 3,7% світового експорту [2; 3].

Отже, в системі міжнародної торгівлі туристичними послугами, Україна має статус країни-донора, постачальника туристів на іноземні ринки. У зв'язку з цим, важливо оцінити конкурентні позиції України для зміни її статусу на світовому ринку туристичних послуг.

Конкурентоздатність туризму — багатопланова категорія, що залежить як від зовнішніх, так і від внутрішніх чинників, а також що визначає привабливість туристичної дестинації. Для визначення загальної конкурентоздатності країн у сфері туризму застосовується спеціальна система оцінки, де враховується більше 70 факторів, об'єднаних у 14-ти показниках (методологія ТТСІ), що формують чотири базові субіндекси: "Сприятливе середовище", "Політика туризму і створення сприятливих умов", "Інфраструктура", "Природні та культурні ресурси". Останні дослідження світової

структури туристичної конкурентоздатності країн Всесвітнього економічного форуму разом з міжнародними туристичними організаціями (IATA, IUCN, UNWTO, WTTC) показали, що Україна, згідно з індексом туристичної конкурентоспроможності, у 2019 році посіла 78 місце зі 140 проаналізованих країн. Такий рейтинг України, за останні п'ять років, демонструє негативну тенденцію — зниження з 76-го місця у 2013 році до 78-ої позиції у 2019 році.

Хоча структура рейтингу по більшій мірі орієнтована на діловий сектор, що зацікавлений в інвестиціях та веденні туристичного бізнесу, ранг, що заробляє країна, є загальновідомим фактом для масового споживача, а отже, і впливає на його рішення щодо вибору туристичного напрямку на поточний рік. Тому кожна країна, яка бажає одержувати від свого туристичного сектору більшу продуктивність, повинна максимально відповідально відноситися до даного дослідження. Україна, з рангом 3,7, — не виняток.

Порівнюємо показники України в основних тематичних групах індексу туристичної конкурентоспроможності за період 2013—2019 рр. (табл. 1) та проаналізуємо їх.

З наведених даних у таблиці 1 та рисунку 3 бачимо, що Україна у 2019 році за багатьма показниками попадає до 30% групи найгірших позицій. До показників, що визначають ранг аутсайдера країни належать "Природні ресурси" — 116 місце, "Екологічна стійкість" — 114 місце, "Безпека і захист" — 107 місце, "Бізнес середовище" — 103 місце та "Пріоритет туризму" — 92 місце.

Достатньо зрозуміло є низька оцінка стану суспільної безпеки та охорони. З одного боку, військовий конфлікт на Сході України як явна загроза політичної та соціально-економічної нестабільності країни робить свідомо показник рейтингу дуже низьким. З іншого боку, гірка статистика рівня вбивств (99 місце), комерційних втрат від злочинності та насилля (72 місце), бізнес-втрат від тероризму (116 місце), ненадійність поліцейських служб (97 місце) [7] — формують високі внутрішні ризики, а отже, і низький рейтинг. Проте, у порівнянні з 2017 роком Україна покращила свою позицію в цьому розділі на 20 пунктів. Тобто в країні поступово змінюються реформи українського оборонного сектору та системи забезпечення громадської безпеки, що значно покращує позиції в рейтингу. Оскільки безпека — це один з головних пріоритетів у подорожах, тому загальне 107 місце несприятливо впливає на імідж України як туристичного напрямку.

Безперечно, дуже низьке місце в оцінці ділового середовища не може не засмучувати. Бо саме на неї робиться ставка в питанні залучення інвестицій у туристичну галузь. І ця оцінка впливає на потенційних інвес-

торів, котрі сьогодні вивчають пропозиції українських девелоперів. Відносно невисока вартість бізнесу (14 місце) [7] в жодному разі не компенсує сукупності майбутніх проблем, які очікують на будь-якого інвестора в Україні.

Низький рейтинг у таких показниках, як витрати на дозвіл будівництва (111 місце), вплив оподаткування на стимулювання інвестицій (115 місце), майнові права (129 місце) — все це робить Україну країною з неефективним інвестиційним потенціалом. Однак позитивне підвищення цього показника на 21 пункт, порівняно з 2017 роком, дає сподівання на майбутнє удосконалення відповідності бізнес середовища країни інвестиційним інтересам.

У цьому випадку слід відзначити необхідність розробки та реалізації державної програми сприяння розвитку туристичної діяльності в Україні, яка має реалізовуватися на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Відповідна сукупність заходів повинна носити системний характер, а також передбачати налагодження плідної співпраці між представниками місцевих громад та бізнес-середовища.

ВИСНОВКИ

У статті проаналізовано сучасний стан та особливості функціонування туристичної галузі в Україні. Зазначено роль глобальних трендів у процесі забезпечення конкурентоспроможного розвитку туристичного бізнесу. Обґрунтовано необхідність врахування особливостей функціонування суб'єктів підприємницької діяльності в умовах відкритої економіки. За результатами оцінки світових рейтингів туристичної галузі вказується на низькі показники національної туристичної сфери. Обґрунтована необхідність здійснення виваженої державної політики в сфері сприяння системного розвитку національної туристичної галузі.

Література:

1. Світовий атлас даних. URL: https://knoema.ru/atlas/Весь_мир/Туризм (дата звернення 02.02.2020).
2. World Tourism Barometer. URL: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019> (дата звернення 02.02.2020).
3. UNWTO Tourism Highlights 2018 Edition. URL: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876> (дата звернення 02.02.2020).
4. Путешествия, туризм, гостиничный бизнес. Экономический вклад туризма и путешествий в ВВП по всему миру 2006—2018. URL: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/> (дата звернення 02.02.2020).
5. Інформація щодо відвідування України іноземцями та виїзду громадян України за кордон (2015—2018 роки) (за даними Адміністрації Державної прикордонної служби). URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3ba262e6-1603-4090-b741-e3c47a7f6d71&title=InformatsiiaSchodoVidviduvanniaUkrainiInozemnimiTuristamiTaViizduGromadianUkrainiZaKordonZaIPivrichchia2016-2017-Rokiv&isSpecial=true> (дата звернення 02.02.2020).
6. Інформація щодо показників розвитку сфери туризму та курортів у 2016 році. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5badba79-cfc540c1a1ec61f2e39161aa&title=InformatsiiaSchodoPokaznikivRozvitkuSferiTurizmuTaKurortivU2016-Rotsi> (дата звернення 02.02.2020).
7. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: <http://reports.weforum.org/ttcr> (дата звернення 02.02.2020).

8. UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf (дата звернення 02.02.2020).

9. UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf (дата звернення 02.02.2020).

10. UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition. URL: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2013.pdf (дата звернення 02.02.2020).

11. Забуранна Л.В. Зарубіжний досвід розвитку сільського зеленого туризму. Економіка АПК. 2011. № 6. С. 178—183.

12. Кальченко С.В., Демко В.С. Стратегічні напрямки розвитку туристичної галузі в Запорізькій області. Збірник наукових праць ТДАТУ (економічні науки). 2019. №1. С. 121—128.

13. Квартальнов В.А. Туризм. Учебник. М.: Финансы и статистика. 2002. 320 с.

References:

1. Knoema (2020), "World Data Atlas", available at: <https://knoema.ru/atlas/Весьмир/Туризм> (Accessed 2 February 2020).
2. UNWTO (2019), "World Tourism Barometer", available at: <https://www.unwto.org/publication/unwto-world-tourism-barometer-and-statistical-annex-may-2019>. (Accessed 2 February 2020).
3. UNWTO (2019), "Tourism Highlights 2018 Edition", available at: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284419876>. (Accessed 2 February 2020).
4. Statista (2019), "Travel, Tourism, Hospitality. Economic Contribution of Tourism and Travel to GDP Worldwide 2006—2018", available at: <https://www.statista.com/statistics/233223/travel-and-tourism--total-economic-contribution-worldwide/> (Accessed 2 February 2020).
5. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2019), "Information on the visit of foreigners to Ukraine and the departure of Ukrainian citizens abroad (2015—2018) (according to the data of the State Border Service)", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=3ba262e6-1603-4090-b741-e3c47a7f6d71&title=InformatsiiaSchodoVidviduvanniaUkrainiInozemnimiTuristamiTaViizduGromadianUkrainiZaKordonZaIPivrichchia2016-2017-Rokiv&isSpecial=true> (Accessed 2 February 2020).
6. Ministry for Development of Economy, Trade and Agriculture of Ukraine (2017), "Information on tourism and resort development indicators in 2016", available at: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=5badba79-cfc540c1a1ec61f2e39161aa&title=InformatsiiaSchodoPokaznikivRozvitkuSferiTurizmuTaKurortivU2016-Rotsi> (Accessed 2 February 2020).
7. World Economic Forum (2019), "The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019", available at: <http://reports.weforum.org/ttcr> (Accessed 2 February 2020).
8. UNWTO (2018), "UNWTO Tourism Highlights, 2017 Edition", available at: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2017.pdf (Accessed 2 February 2020).
9. UNWTO (2016), "UNWTO Tourism Highlights, 2015 Edition", available at: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2015.pdf. (Accessed 2 February 2020).
10. UNWTO (2014), "UNWTO Tourism Highlights, 2013 Edition", available at: http://tourlib.net/wto/WTO_highlights_2013.pdf (Accessed 2 February 2020).
11. Zabuanna, L.V. (2011), "Foreign experience in the development of rural green tourism", APK economy, vol. 6, pp. 178—183.
12. Kal'chenko, S.V. and Demko, V.S. (2019), "Strategic directions of tourism industry development in Zaporizhzhya region", Proceedings of the TDAU (Economic Sciences), vol. 1, pp. 121—128.
13. Kvartal'nov, V.A. (2002), Turizm [Tourism], Finance and statistic, Moscow, Russian.

Стаття надійшла до редакції 07.04.2020 р.